

С. Й. Грица

Історичні пісні

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ – один із найзначніших розділів української пісенної [епіки](#). В узагальненій формі І. п. відображають істор. події та видат. осіб, дають їм оцінку крізь призму нар. свідомості. Згадки про І. п. наявні у творах рим. і середньовіч. авторів. Найдавніший текст І. п., що дійшов до нас, – фрагмент пісні про перемогу франк. короля Хлотаря II над саксами. Значення І. п. засвідчує указ про їх записування короля франків Карла Великого. 12–13 ст. – епоха розквіту рицар. пісень у Франції та Іспанії. Витоки І. п. в Україні пов'язані з давніми [колядками](#), [билинами](#), [баладами](#). За тематикою та функцією І. п. найближчі до [дум](#). Розквіт І. п. припав на часи козаччини. Найбільше І. п. виникло на тлі козац. війн, із розвитком нац. самосвідомості; їх осн. кількість записано на Наддніпрянщині, Поділлі, Волині, у Карпатах. І. п. посідали значне місце в репертуарі кобзарів і лірників (напр., «Про Морозенка», «Про Саву Чалого», «Про Лебеденка»); базуються на традиціях сільс. та міської пісен. культур. І. п. – поліжанр. цикл з ядром пісень власне на істор. теми (зокрема «В Царіграді на риночку там п'є Байда горілочку», «Ой Богдане, батьку Хмелю», «Пише, пише вельможний Мазепа»); а також зі знач. масивом ін. пісень, що прилягають до нього, – переважно соц.-побутових (про козацтво, чумацтво, заробітчанство в Україні та за її межами, солдатчину тощо), характерних для певного істор. періоду, які відображають конкретні події минулого. Осн. критерієм діахрон. класифікації І. п. є пережита народом історія. Можна виділити кілька груп І. п.: із відгомонам подій княжої доби (здебільшого істор. колядки – «Що князь Володимир коника сідлає», «Ой гордий, пишний, гречний паничу»); про боротьбу з турец.-татар. лихоліттям («Да йшли турки з татарами», «Зажурилась Україна, бо нічим прожити»); про визв. козац. війни 15 – поч. 18 ст. проти іноз. поневолення й добу козац.-гетьман. держави («Ой на горі та женці жнуть»; цикли пісень про гетьманів і полководців – Б. Хмельницького, Д. Нечая, І. Сірка, І. Богуна, С. Морозенка, І. Мазепу та ін.); про ліквідацію Запороз. Січі, гайдамаччину, опришківщину («Ой горе, горе, не біда, не Гетьманщина», «Максим козак Залізняка», «Виїхав Гонта та з Умані», «Про Довбуша»); про нові антикріпац. й нац.-визв. рухи 19–20 ст., 1-у і 2-у світ. війни («За Сибіром сонце сходить», «Ой летіла панщина», «Ми гайдамаки, ми всі однаки», «Ой там на горі Січ іде», «Ой у лузі червона калина», «За Україну»). І. п. переважно анонімні; іноді нар. традиція пов'язує їх з реал. творцями: легендар. нар. співакці 1-ї пол. 17 ст. Марусі Чурай (Чураївні) приписують авторство пісень «Ой не ходи, Грицю», «Засвіт встали козаченьки»

та ін. Усну творчість у циклі І. п. доповнювали писемно-авторською («Ой горе тій чайці» приписують І. Мазепі; «Їхав козак на війноньку» М. Гайворонського). Ядро І. п. (власне І. п.) відзначається розгорненим наратив. текстом і сюжет. канвою, схильністю до гіпербол, уславлення героїв, тяжіє до хронікальності. Для І. п. характерні строфічні форми з різними структурами вірша, поширені також дворядкова мелострофа з коломинок. віршем, строфи заспівно-приспів. типу. Чол. гуртові І. п. Центр. України виявляють тенденцію до ліризації епіч. основи й розспів. мелосу, до марш. ритмів («Гей, не дивуйте, добрії люди»); у Зх. Україні знач. пласт опришків. істор. пісенності виконують говірк. *речитативом* у жанрі місц. «співанок-хронік» («Про Довбуша», «Про Лук'яна Кобилицю» та ін.). Різноманітна мелодика І. п. диференційована й позначена характером співу їх територ. приналежності у темат. масивах (про козаччину, опришківщину), у поширених в Україні варіантах І. п., змінюваних у процесі їх простор. руху, у знач. кількості варіантів одного сюжету («Про Данила Нечая», «Про Морозенка», «Про Саву Чалого», «Про Сірка»). І. п. тяжіють до новіт. муз. мислення, гомофонно-гармоніч. стилю; часто використовували давні мелодії у нових текстах. Події в історії українського народу у 20 ст. (зокрема воєнні дії 1918–20, рух опору в Галичині у 1920–30-х рр., повоєн. визв. рух 1940–60-х рр.) стали поштовхом до виникнення стрілец. і повстан. пісень. Це переважно автор. твори (музика й тексти Р. Купчинського, Ю. Шкрумеляка, К. Трильовського, О. Колесси) або стрілец. обробки віршів Ю. Федьковича, О. Маковея, М. Вороного. Всеохопність освіти 20 ст. зумовила підвищення ролі авторства у цих піснях та їх фольклоризації. Відомі героїко-патріот. пісні популяризували як народні у числен. варіантах: «Гей там на горі Січ іде» (сл. К. Трильовського), «Чуєш, брате мій» (сл. Б. Лепкого, музика Л. Лепкого), «Ой у лузі червона калина» (обробка Я. Ярославенка), «Ой видно село» Л. Лепкого, «Їхав стрілець на війноньку» М. Гайворонського, «Повіяв вітер степовий» (автор невідомий) та ін. Великого значення пісні надавала УПА. Наприкінці 1940-х рр. підпільно видано зб. «Повстанський стяг» (500 прим.).

Записувати І. п. почали від поч. 19 ст. Для збирання, дослідж. і публікації І. п. багато зробили М. Максимович, М. Костомаров, І. Срезневський, М. Драгоманов, П. Чубинський, Я. Головацький, Й. Роздольський, [К. Квітка](#), [І. Березовський](#) та ін. Уперше І. п. опубл. у зб. «Опыт собрания старинных малороссийских песней» (С.-Петербург, 1819) М. Цертелєва. Зб. «Малороссийские песни» (1827), «Украинские народные песни» (1834; обидва – Москва) та «Сборник украинских песен» (К., 1849, ч. 1) видані М. Максимовичем. І. п., записані І. Срезневським, вміщено у зб. «Запорожская старина» (Х., 1833–34, ч. 1–2). О. Бодяньський зібрав понад 8 тис. укр. пісень (не видано). А. Метлинський уклав зб. «Народные южнорусские песни» (К., 1854). М. Костомаров зосереджував увагу на джерелознав. цінності І. п. («Историческое значение южнорусского народного песенного творчества», С.-Петербург, 1873; 1905). Найповнішим серед етнол. видань про І. п. є дослідж. «Исторические песни малорусского народа с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова» (К., 1874–75, т. 1–2). За сприяння О. Бодяньського 1878 Я. Головацький видав зб. «Народные песни

Галицкой и Угорской Руси» (Москва, 1878, т. 1–4). М. Драгоманов опублікував зб. «Нові українські пісні про громадські справи» (Женева, 1881; К., 1918), «Політичні пісні українського народу 18–19 ст.» (Женева, 1883–85, ч. 1–2). О. Потебня написав «Объяснения малорусских и сродных народных песен» (Варшава, 1883, т. 1; 1887, т. 2). Нар. пісні про запорожців записував Д. Яворницький («Малорусские народные песни», Екатеринодар, 1906). І. п. досліджували Є. Чикаленко («300 найкращих українських пісень», К., 1904), І. Франко («Студії над українськими народними піснями», Л., 1913). Л. Лепкий і З. Лисько впорядкували стрілец. пісні («Великий співаник “Червоної калини”», Л., 1937). Серія видань І. п. викликала інтерес до укр. фольклору у Польщі, Чехії, Німеччині, Великій Британії, США. Образи й мелос І. п. використовували у музиці. М. Лисенко видав «Збірник українських пісень» (Ляйпциг; К., 1868–1911, вип. 1–7). І. п. «Засвіт встали козаченьки» оброблено для опер «Чорноморці» і «Тарас Бульба» М. Лисенка. «Пісня про Байду» набула вираз. звучання у вокал.-хоровій та оркестр. обробці Г. Хоткевича. Численні обробки І. п. здійснили М. Лисенко, С. Людкевич, К. Стеценко, Я. Степовий, О. Кошиць, М. Леонтович, Ф. Колесса, К. Данькевич, Л. Колодуб, В. Губа та ін. Кілька І. п. використано у кантаті «Червона калина» Л. Дичко. І. п. надихали літераторів на створення п'єс, віршів, повістей, романів. Під враженням від І. п. написали поезії «Гайдамаки», «За байраком байрак», «Розрита могила» Т. Шевченко, повісті «Тарас Бульба» М. Гоголь та «Кармелюк» Марко Вовчок, істор. роман «Наливайко» І. Ле. І. п. стали поштовхом до створення драм «Сава Чалий» М. Костомаровим та І. Карпенком-Карим; за мотивами І. п. «Ой не ходи, Грицю» написали однойм. драму М. Старицький, повість «У неділю рано зілля копала» О. Кобилянська, роман у віршах «Маруся Чурай» Л. Костенко.

Рекомендована література

1. Ревуцький Д. Українські думи та пісні історичні. Х.; К., 1930;
2. 2001;
3. Українські народні думи та історичні пісні. К., 1955;
4. Березовський І., Родіна М., Хоменко В. Історичні пісні українського народу // Істор. пісні. К., 1961;
5. Соневицький І. Повний збірник пісень Р. Купчинського. Нью-Йорк, 1977;
6. Грица С. Й. Мелос української народної епіки. К., 1979;
7. Погребенник Ф. Наша дума, наша пісня. К., 1991;
8. Руснак І. Думи та історичні пісні: Тексти та їх інтерпретація. Кр., 1999;
9. Павленко І. Історичні пісні Запорожжя: регіон. особливості та шляхи розвитку. З., 2003;
10. Дем'ян Г. Українські повстанські пісні 1940–2000 років: Істор.-фольклорист. дослідж. Л.; К., 2003;
11. Супрун-Яремко Н. Українці Кубані та їх пісні. К., 2005.

Бібліографічний опис:

Історичні пісні / С. Й. Грица // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-12804>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).